

Pojam moći u Hobbesovoj filozofiji politike

Mikec, Josip

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:330547>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-07**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Josip Mikec

POJAM MOĆI U HOBBEHOVOJ FILOZOFIJI POLITIKE

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Raul Raunić, izv. prof.

Zagreb, rujan 2023.

Sadržaj

Uvod	1
1. Hobbesova filozofija u kontekstu njegovog vremena	3
2. Prirodno stanje	5
3. Društveni ugovor	10
4. Političko stanje	13
5. Pojam moći u Hobbesovoj filozofiji	17
6. Relacijski aspekt moći u odnosu na slobodno tržište	19
7. Analiza pojma moći u filozofiji Hannah Arendt	22
8. Arendt o totalitarizmu.....	25
Zaključak	29
Literatura	30

Pojam moći u Hobbesovoj filozofiji politike

Sažetak

U radu analiziram Hobbesovu argumentaciju društvenog ugovora kao načina opravdanja političkog autoriteta odnosno države. To je ujedno osnovni okvir za razumijevanje njegovog pojma moći. U prvom djelu rada istražujem prirodno stanje u kojem vlada nepovjerenje i strah od smrti što rezultira ratom svih protiv svijeta. Zbog toga ljudi pomoću razuma počinju otkrivati prirodne zakone koji ih navode na ograničenje prirodnog prava. Kroz prirodne zakone ljudi žele ostvariti mir i zaustaviti sukobe među sobom. No, zakoni koriste ljudima samo onda kada postoji način da se osigura njihovo poštivanje. Zato ljudi među sobom sklapaju društveni ugovor kojim nastaje država te prenose svoju moć i prirodna prava na odabranog pojedinca koji postaje apsolutni vladar. Njegova glavna zadaća je da očuva mir i stabilnost države kroz provođenje zakona. Nakon toga se posvećujem pojmu moći kod Hobbesa koju on definira kao sredstvo pojedinca da postigne neko buduće dobro. Cilj čovjeka je gomilanje što više moći za sebe kako bi imao što veću šansu za ostvarivanje vlastitih želja. Takva percepcija moći može se usporediti s kapitalističkim sustavom ekonomije u kojem je cilj akumulacija kapitala radi boljeg pozicioniranja na tržištu. Bez konstantnog ulaganja u napredak poslovanja riskira se vlastiti utjecaj na tržištu što dovodi do slabijeg poslovanja i manje dobiti. S druge strane, za Arendt se moć ostvaruje u ljudskoj sposobnosti za zajedničkim djelovanjem i suradnju. Kako bi se spriječile opasnosti koje nam totalitarizam donosi, ljudi moraju djelovati u političkom životu i na taj način braniti svoju slobodu.

Ključne riječi: Hobbes, prirodno stanje, društveni ugovor, moć, kapitalizam, Arendt, totalitarizam

The concept of power in Hobbes's political philosophy

Abstract

The paper presents Hobbes's argumentation of the social contract as a means of justifying political authority, that is, the state. This also serves as the fundamental framework for understanding his concept of power. In the first part, I investigate the state of nature characterized by mistrust and the fear of death, resulting in a state of war of all against all. Consequently, people, guided by reason, begin to discover natural laws that lead them to limit their natural rights. Through natural laws, people seek to achieve peace and prevent conflicts among themselves. However, laws are only useful to people when there is a way to ensure their enforcement. Therefore, people enter into social contract, creating a Commonwealth, and transfer their power and natural rights to a chosen individual who becomes the absolute ruler. His primary task is to preserve peace and stability within the state by enforcing the laws. Afterwards, I delve into Hobbes's concept of power, which he defines as person's means to obtain some future good. The aim of an individual is to accumulate as much power as possible to increase their chances of fulfilling their desires. Such perception of power can be likened to a capitalist economic system in which the goal is the accumulation of capital for better positioning in the market. Without constant investment in business advancement, there is a risk of losing influence on the market, resulting in weaker performance and reduced profits. Alternatively, according to Arendt, power is realized through human capacity for collective action and cooperation. To prevent dangers posed by totalitarianism, people must engage in political life to defend their freedom.

Key words: Hobbes, state of nature, social contract, power, capitalism, Arendt, totalitarianism

Uvod

U ovom radu predstaviti ću glavne odrednice Hobbesove filozofije politike, njegovog pogleda na pojedinca, društvo i zajednicu te predstaviti njegovo poimanje moći i usporediti ga sa drugačijim shvaćanjem moći u suvremenoj filozofiji politike. Cilj rada je razumjeti pretpostavke Hobbesove filozofije politike, opisati zbog čega, na temelju pretpostavke o čovjeku kao egoističnom biću u nužnom sudaru s drugim pojedincima, je nužna politička regulacija sukoba koja jedina može zajamčiti sigurnost i politički mir. Također, u osloncu na metodičke osnivače novovjekovne filozofije politike, prije svega Machiavellija, analizirat ću pojam moći i objasniti zbog čega je moć središnji pojam Hobbesove filozofije politike. Pokušat ću istaknuti koje opasnosti leže u prekomjernom pouzdanju u moć, situaciji u kojoj autoritet prelazi u puku dominaciju, kroz razmišljanja koja je o moći ponudila Hannah Arendt.

U ovom radu ću se najprije posvetiti metodički konstruiranom prirodnom stanju pomoću kojeg Hobbes prikazuje kakva bi bila situacija u društvu kada ne bi postojala apsolutna vlast koja bi ljude držala u strahu od kažnjavanja i time ih odvrćala od sukoba s drugima. Hobbesovo metodičko uporište su prirodno znanstvene revolucije i osobito Galilejev mehanicizam koji svijet nastoji objasniti u kategorijama sile i mase. Hobbes i čovjeka vidi kao mehanizam koji se kreće pod utjecajem konstantnih podražaja koje prima iz okoline. Prirodna i najveća žudnja čovjeka je želja za preživljavanjem. U tom prirodnom stanju život ljudi je usamljen, siromašan, prljav, okrutan i kratak. Međuljudski odnosi su izrazito konfliktne naravi. Vlada konstantni strah od smrti koji ljude potiče na racionalno zaključivanje da jedino dogovorom mogu izaći iz prirodnog stanja. Ovakvo stanje služi kao osnova za opravdanje političke moći apsolutnog vladara. Naime, kroz pristanak, odnosno društveni ugovor, ljudi izlaze iz prirodnog stanja te se stvara politička zajednica koja je kroz osobu apsolutnog vladara jamac mira u društvu. Hobbesova konstrukcija društvenog ugovora je racionalna jer nerazumni pojedinci uvijek mogu, ako tako sami odluče, ostati u prirodnom stanju, ali obzirom na interese samoodržanja, takav izbor ne bi bio racionalan. Odnos između suverena i političke zajednice nije izravan jer pojedinci postoje kao kolektivno tijelo ili kao politička zajednica samo tako da su predstavljeni po suverenu. Suveren je nositelj njihova zajedništva. Moć suverena, kao umjetne osobe, nastaje tako da pojedinci opunomoćuju jednu osobu odnosno na nju prenose sva svoja prirodna prava. Suverenova volja je time njihova

volja. Suveren zapravo djeluje kao predstavnik države ili zajednice vladara i građana, odnosno, njegove odluke moraju se tumačiti kao odluke same države.

U narednim poglavljima usredotočit ću se na Hobbesova razmišljanja o pojmu moći. Moć je središnji pojam za Hobbesa jer zbog nje čovjek stvara nova sredstva za život i poboljšava svoju poziciju unutar društva. Moć je preduvjet ostvarenja bilo koje želje. No, zbog moći pojedinac nužno dolazi u sukobe s drugima te mora konstantno gomilati svoja sredstva i sposobnosti kako bi zadržao moć.

Upravo taj relacijski i dinamički aspekt moći pokušat ću dovesti u vezu sa slobodnim tržištem i nadmetanjem moći koje nalazimo u kapitalističkoj ekonomiji. Hobbes smatra da se ljudski rad može razmjenjivati za neku drugu korist, a država treba samo regulirati ugovore razmjene preko kojih pojedinac može legalno održavati i povećavati svoju moć.

To nas dovodi do činjenice da pojedinac najviše može moć iskoristiti u suradnji s drugima. Zato ću jasnije sagledati moć kroz socijalni aspekt koji nam nudi uvid u legitimaciju moći. Pri tome ću analizirati definiciju moći koju nam nudi Hannah Arendt. Ona moć vidi kao društveni fenomen koji se ostvaruje kroz zajedničku suradnju. Moć se ne posjeduje, nego se ostvaruje u djelovanju s drugima. Za razliku od Hobbesa, Arendt vidi veliku opasnost od apsolutizma i totalitarizma jer to dovodi do uništavanja ljudske slobode i društvene stabilnosti. Upravo zato potrebno je analizirati fenomenologiju moći te razlikovati prijeko potrebne autoritete ili legitimnu moć od puke dominacije ili nelegitimnih oblika moći.

1. Hobbesova filozofija u kontekstu njegovog vremena

Thomas Hobbes jedan je od najutjecajnijih filozofa 17. stoljeća koji je ne samo samosvjesno, nego i prema većini interpretata programski i sistemski osnivač novovjekovne filozofije politike. Riječ je o filozofskoj paradigmi koja se drastično razlikuje od klasične, antičke i srednjovjekovne paradigme, te koja predstavlja temelj za razvoj i moderne filozofije politike.

Hobbes je dobio ime po svom ocu koji je bio pomalo neugledan lokalni svećenik.¹ Studirao je u Oxfordu, što ga je navelo da ne vidi uzor u aristotelijanskoj skolastici, nego da traži novu i bolju metodu.² Nakon studija se zaposlio kod imućne obitelji što mu je olakšalo intelektualno djelovanje. „Dugogodišnja Hobbesova služba kod porodice Cavendish, s kojom je u toku čitavog života ostao u prijateljskim vezama, omogućili su mu da najveći dio svoga vremena posveti naučnim studijama.“³ Veze s tom uglednom obitelji omogućile su Hobbesu „materijalnu sigurnost, političku zaštitu i poznanstva te, možda i najvažnije, pristup iznimno bogatoj knjižnici.“⁴ Često je putovao u svojoj službi Europom gdje je susreo sa brojnim intelektualcima onoga doba sa kojima je ostao u kontaktu. Neki od njih su bili Gassendi, Pascal, Descartes i Galileo.⁵ Prijateljevanje s njima Hobbesu je omogućilo da iz prve ruke raspravlja o novim znanstvenim otkrićima koja će ga usmjeriti prema automatiziranom i mehaničkom pogledu na svijet i čovjeka.

U Hobbesovo vrijeme tradicionalna filozofija i skolastika sve više gube na značaju, a moderni filozofi, bore se protiv starog načina razmišljanja i postavljaju nove izazove u filozofiji. Začetnikom moderne političke teorije smatra se Machiavelli. „Machiavelli je, pokazalo se, raskinuo sa svim prethodnim filozofima politike.“⁶ On je sa svojim djelom „Vladar“ donio metodičku revoluciju prema kojoj se svijet počinje shvaćati realistički i materijalistički. Usredotočuje se na stvarne ličnosti u povijesti, a ne na spekulativnu filozofiju. Želi analizirati

¹ Duncan, Stewart, "Thomas Hobbes", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2022 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/hobbes/>>, pristup 22.02.2023.

² Božičević, Vanda. 1996. *Filozofija britanskog empirizma*, Zagreb: Školska knjiga, str. 30.

³ Petrović, Gajo. 1983. *Engleska empiristička filozofija i odabrani tekstovi filozofa*, Zagreb: Matica Hrvatska, str. 34.

⁴ Ribarević, Luka. 2013. "Thomas Hobbes." U: Enes Kulenović, *Moderna politička teorija*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta, str. 38.

⁵ Isto, str. 39.

⁶ Strauss, Leo i Joseph Cropsey (ur.). 2006. *Povijest političke filozofije*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, str. 207.

stvari takve kakve jesu i smatra da politika nikad ne bi trebala staviti moral iznad praktičnosti. Važno mu je da svoju poruku prenese što čišće i jasnije, a puno manje se brine oko forme. Zanima ga konkretnost i promatra svijet kakav je u stvarnosti te daje upute što vladar treba činiti da osigura stabilnost i prosperitet građana, umjesto da nabraja vrline i kreposti koje bi činile savršenog vladara. „Odredimo li kako bi čovjek trebao živjeti, kreposno, dolazimo do zamišljenih kraljevstava ili republika. Klasični filozofi su upravo to učinili.“⁷

Hobbes je usavršio novost koju je Machiavelli donio. On ne želi više naglašavati kakav bi vladar trebao biti i kakve vrline bi trebao njegovati, nego želi filozofiju približiti realnosti jer smatra da je jedino na taj način moguće napraviti promjenu u društvu. Njegov glavni interes je bio da se pronađe model države koji će osiguravati mir, a istodobno da država svoju legitimnost ne crpi iz božanskog predodređenja, nego iz samog naroda.

Na Hobbesovu filozofiju politike uvelike je utjecao Engleski građanski rat (1641. - 1652.). U Engleskoj vlast se dijelila između kralja i parlamenta, a napetost između apsolutističkih težnji kralja i suprotstavljanje parlamenta takvim težnjama je svoj vrhunac dobilo u građanskom ratu. Hobbes je imao specifičan stav oko rata, stao je na stranu kralja i njegovog suvereniteta, a istodobno se divio Revoluciji.⁸ Taj rat je imao i vjerske konotacije, pošto su se sukobljavali katolici i anglikanci. Takva društvena i politička situacija je imala izrazito nepovoljne utjecaje na obične ljude koji su živjeli na tom području te je uvelike oblikovala Hobbesovu političku misao. Društvene i političke (ne)prilike anarhije i bezvlada dovele su do toga da Hobbes vrednotu političkog mira ili sigurnosti postavlja u središte filozofije politike i nadređuje svim drugim vrednotama.

Svoje najvažnije djelo, *Levijatan ili Građa, oblik i moć crkvene i građanske države*, Hobbes je izdao 1651. godine. Upravo to djelo će mi biti središnji fokus u raspravi oko njegove filozofske rasprave o političkom stanju.

Smatram da je zanimljivo navesti kako je u svojoj starosti „pravdajući se da nije imao ništa pametnije za raditi, Hobbes u engleske stihove prepjevao *Ilijadu* i *Odiseju*.“⁹ To nam može otkriti koliko širok raspon obrazovanja i interesa je imao Hobbes.

⁷ Strauss i Cropsey (ur.), 2006. str. 209.

⁸ Čakardić, Ankica. 2019. *Sablasi tranzicije: socijalna historija kapitalizma*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Rijeka: Drugo more, str. 139-140.

⁹ Ribarević, 2013. *Moderna politička teorija*. str. 43.

2. Prirodno stanje

Prirodno stanje je termin koji se koristi za opisivanje stanja društva prije nego što se uspostavila politička vlast i država. Za shvaćanje tog stanja trebamo najprije razumjeti što za Hobbesa znači biti čovjek i koje su to ljudske karakteristike koje nas čine svojstvenim.

On čovjeka ne gleda više kao da je posebno biće u kozmosu, nego je dio svih prirodnih bića. „Hobbes čovjeka definira kao osjetilno biće. Čitav čovjekov mentalni život, a time i njegovo cjelokupno voljno djelovanje svoje ishodište imaju u osjetilima, jer ne postoji koncepcija u čovjekovu duhu koja isprva, u cjelini ili dijelovima, nije bila začeta u organima osjeta.“¹⁰ Ono što čovjeku daje posebnost nad prirodnim svijetom jest razum:

„Otuda se čini da nam razbor nije prirodan, poput osjeta ili pamćenja, niti se pak stječe iskustvom poput promišljenosti, nego se stječe radinošću, i to, prvo, umijećem prikladnog davanja imena, i drugo, stjecanjem dobre i sređene metode u kretanju koje počinje od prvih sastojaka, a to su imena, do tvrdnji stvorenih njihovim međusobnim spajanjem, i tako do silogizama koji su veze jedne tvrdnje s drugima, sve dok ne dođemo do znanja svih zaključaka iz imena koja pripadaju nekom predmetu. To je ono što zovemo znanost.“¹¹

Razum je sposobnost koju čovjek ima, ali on mu koristi samo ako ga se razvija. Razum pak se može razvijati tek kada se nauči jezik pomoću kojeg dajemo imena svim stvarima i pojavama oko nas. Zato djeca nisu razumna bića nego se samo „zovu razumnim bićima zbog očigledne sposobnosti da se u budućnosti koriste razumom.“¹² Razum može oblikovati volju jer omogućava čovjeku promišljanje o posljedicama svojih postupaka, razmatrajući što je dobro, a što loše za njega. Kroz razum čovjeku se pruža izbor i sloboda volje. Tu najprije moramo pojasniti što za Hobbesa znači volja, a što sloboda.

Volja nastaje tako da osjeti izazivaju želje ili odbojnost i to tada pokreće čovjeka. Tu primjećujemo mehanicistički opis čovjeka. Čovjek je biće u kretanju kojeg usmjeravaju želje i odbojnosti. Sa različitim kombinacijama tih jednostavnih oblika strasti možemo doći do složenijih ljudskih strasti. Čovjek je jednostavno determiniran težnjom da se održi na životu.

¹⁰ Ribarević, Luka. 2016. *Hobbesov moment: rađanje države*, Zagreb: Disput, str. 78.

¹¹ Hobbes, Thomas, 2013. *LEVIJATAN ili Građa, oblik i moć crkvene i građanske zajednice*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, I. 5. str. 37.

¹² *Isto*.

Takvo razmišljanje dovodi do odbacivanje ideje da bi čovjek mogao spoznati apsolutno dobro, jer čovjek naprosto naziva dobrim ono što je predmet njegove želje, a zlim ono što izaziva odbojnost.¹³ Ljudsko ponašanje nije teleološko, nego je određeno voljom kako bi ispunili svoje želje. Hobbes nema ideju čovjeka koja bi bila vječna i nepromjenjiva. Ljudsko ponašanje nema svrhu, ne postoji najviše dobro, već samo postoje želje koje čovjeku daju smjer kretanja.

Slobodu Hobbes definira kao „odsustvo otpora (pod otporom mislim na izvanjske prepreke kretanju), a može se primijeniti podjednako na nerazumna i neživa stvorenja kao i na razumna.“¹⁴ U svojoj mehanicističkoj teoriji čovjeka, Hobbes zagovara negativnu slobodu, odnosno *slobodu od*. „Ako sam zaključan u sobi i dalje sam slobodan odlučiti hoću li sjediti ili stajati, hodati ili ležati. Ako su to jedine stvari koje želim, tada zidovi u zatvoru ne zadiru u moju slobodu.“¹⁵ Na taj način će kasnije Hobbes opravdavati ljudsku slobodu koja će se ostvarivati kroz šutnju zakona. Čovjek je slobodan činiti ono što želi, a pošto je razumno biće usmjereno na samoodržanje, tada želi poštivati zakone. „Slobodan je onaj tko u onome što je po svojoj snazi i umu sposoban činiti, nije spriječen da čini to za što ima volju.“¹⁶ Čovjek uvijek nešto želi i ne može birati da prestane željeti, ali to ne umanjuje njegovu slobodu koja se sastoji u djelovanju. „Sloboda volje se, prema Hobbesu, sastoji u odluci da djelujemo ili da se suzdržimo od djelovanja, a ne u tome da nešto želimo ili ne želimo.“¹⁷

Jedna od najvažnijih obilježja čovjeka za Hobbesa jest da su ljudi po prirodi jednaki. On uspoređuje ljude prema dvjema vrstama sposobnosti koje ima čovjek, a to su fizičke i umne sposobnosti. Kada je riječ o fizičkim sposobnostima, to se odnosi na fizičku spremu, poput snage ili brzine. Jednakost na temelju fizičke sposobnosti Hobbes vidi u sljedećem: „Jer, što se tiče tjelesne snage, i najslabašnji je ima dovoljno da ubije i najjačeg, bilo pomoću tajnih smicalica, bilo udruživanjem s drugima koji se nalaze u istoj takvoj opasnosti.“¹⁸

Kada se radi o umnim sposobnostima, postoji još izraženija ravnopravnost među ljudima nego što je to slučaj s fizičkom snagom: „Jer, promišljenost nije ništa drugo do iskustvo koje je u svako doba podjednako dano svim ljudima, u onim stvarima kojima se podjednako bave.“¹⁹

¹³ Ribarević, 2016. str. 79.

¹⁴ Hobbes, 2013. II. 21. str. 146.

¹⁵ Van Mill, David. “Hobbes’s Theories of Freedom.” u: The Journal of Politics, Vol. 57 No. 2, 1995., str. 445. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/2960315>. pristup: 27.02.2023.

¹⁶ Hobbes, 2013. II. 21. str. 146.

¹⁷ Božičević, 1996. str. 47.

¹⁸ Hobbes, 2013. I. 13. str. 90.

¹⁹ Isto.

Nejednakosti koje postoje su minimalne jer oni jači su i dalje ranjivi od strane slabijih. Neki mogu biti slabiji u jednom pogledu, a u drugom jači. Na taj način ljudi imaju podjednake mogućnosti u pribavljanju svojih želja.²⁰

No, tu dolazimo do sukoba među ljudima, jer više ljudi mogu željeti istu stvar koja se ne može imati u isto vrijeme. Zato je prirodno stanje obilježeno konstantnim nepovjerenjem jednih prema drugima, pa je potrebno posjedovati što veću moć koja će osigurati ostvarenje vlastitih želja. Glavna namjera ljudi za Hobbesa „jest to da smjeraju prema vlastitom održanju, a time i zadovoljnijem životu.“²¹ Da bi imali što veće šanse za samoodržanje ljudima je potrebna moć. „Moć nekog čovjeka (uzeta općenito) jesu njegova sadašnja sredstva za postizanje nekog budućeg vidljivog dobra.“²² O *moći* ćemo govoriti u narednim poglavljima, ovdje je bitno naglasiti da je ona „preduvjet ostvarenja bilo koje želje, uključujući i temeljni cilj samoodržanja.“²³

Možemo reći da je takva ljudska priroda uzrok sukoba u prirodnom stanju. Razum može igrati ključnu ulogu u poticanju želje za očuvanjem samoga sebe. U prirodnom stanju, kada ljudi smatraju određena dobra nužnima za svoje preživljavanje, razum im sugerira da se moraju sukobiti s drugima. To dovodi do nepovjerenja koje se pretvara u preventivno nasilje zbog straha od napada drugih ljudi.²⁴ Paralelno s razumom kao krivcem za sukobe, javljaju se i strasti kao pokretači sukoba. Radi se o sukobima koji izazvani nemogućnošću imanja onih stvari koje različiti ljudi smatraju dobrom. Za Hobbesa je objašnjenje kako je cilj sukoba „u prvom redu vlastito održanje, a samo ponekad zadovoljstvo.“²⁵ Ovo očigledno ukazuje na sukob ekonomske prirode, jer ljudi konkuriraju za resurse koje smatraju ključnima za svoj opstanak. Takvi su sukobi neizbježni jer u prirodnom stanju, pošto nema političkog autoriteta, nema mogućnosti za regulaciju sukoba. No, nije samo borba za dobra uzrok sukoba, nego postoji i nepovjerenje, koje smo već spomenuli. Nepovjerenje znači da ćemo napadati druge iz tog razloga što mislimo da će oni napasti nas, iako ne znamo hoće li nas ili ne napasti. Radi se o preventivnom napadu kako bi si povećali šanse za preživljavanje budući da ne postoje jamstva sigurnosti odnosno pravila društvene suradnje.²⁶

²⁰ Hoekstra, Kinch. 2007. „Hobbes on Natural Condition of Mankind“ u: *The Cambridge Companion to Hobbes Leviathan* (ed. Patricia Springborg), Cambridge University Press, Cambridge, str. 109

²¹ Hobbes, 2013. II. 17. str. 119.

²² Isto, I. 10. str. 66.

²³ Ribarević, 2013. *Moderna politička teorija*. str. 52.

²⁴ Ribarević, 2016. str. 86.

²⁵ Hobbes, 2013.I. 13. str. 90.

²⁶ Hoekstra, 2007. str. 110.

Također, postoje i oni koji uživaju u osvajanjima koja provode. Kada tome pridodamo strasti častohleplja i počnemo uživati u osvajanjima, tada nastaje pravo ratno stanje.

„Budući da je slava strast koja se očituje u nadmoći nad drugima, čovjek čije je djelovanje motivirano slavom mora iznuditi priznanje svoje nadmoći sukobljavajući se s drugim ljudima. Predmet sukoba stoga više nije samo želja za stvarima koje se smatraju potrebnim za samoodržanje, nego sve ono što može dovesti u pitanje priznanje nečije nadmoći.“²⁷

Kada bi imali samo ekonomske sukobe oni ne bi bili dostatni da bi se prirodno stanje moglo pretvoriti u stanje rata, no kada uključimo opće nepovjerenje te strasti častohleplja i želje za moći, tada prirodno stanje nedvojbeno postaje ratnim stanjem. U takvoj situaciji smo svi jednaki - jednaki u strahu od smrti.

Takvo stanje postaje neizdrživo i razum počinje otkrivati prirodne zakone. Prirodnim zakonima prethodi prirodno pravo koje Hobbes definira kao „slobodu svakog čovjeka da koristi svoju snagu kako hoće, radi očuvanja svoje vlastite naravi, to jest, svog vlastitog života, te dosljedno tome, da čini sve što po svom vlastitom sudu i razumu bude smatrao najprikladnijim sredstvom za to.“²⁸ Zapravo, prirodno pravo je da svaki čovjek može raditi što god naumi, a jedina ograničenja su ljudske sposobnosti i moć koja pojedincu pripada. „Prirodno pravo je sloboda, kojoj se ne prebacuje, da se čini ili da se suzdržava od činjenja svega onoga čime se održava vlastiti život.“²⁹ Kao što smo napomenuli, u prirodnom stanju se još uvijek ne može govoriti o moralu, zato nije moguće nekome osporiti sredstva za cilj, a cilj je preživljavanje. Prirodno stanje znači da nema sigurnosti za pojedinca, postoji samo rat uz odsustvo jamstva za mir. Pošto nema zakona i onoga tko bi zakone provodio, nema morala niti vlasništva, jedino je prisutna borba zbog očuvanja života, nepovjerenja i častohleplja. U takvom apsolutnom individualizmu nema mjesta za organizirano društvo jer nema povjerenja.

S druge strane, prirodni zakon „je propis ili opće pravilo, izrađeno pomoću razuma, po kojemu je nekome zabranjeno da čini ono što je štetno po njegov život, ili što mu oduzima sredstva za očuvanje života.“³⁰ Strah od nasilne smrti budi u čovjeku razum, a razum tada otkriva prirodne zakone koji su izvedeni iz ljudskog interesa. Zakon daje ograničenja slobode, ali zato sloboda dobiva na kvaliteti u vidu sigurnosti. Opće pravilo razuma, odnosno prvi

²⁷ Ribarević, 2016. str. 91.

²⁸ Hobbes, 2013. I. 14. str. 94.

²⁹ Strauss i Cropsey (ur.), 2006. str. 283

³⁰ Hobbes, 2013. I. 14. str. 94.

prirodni zakon koji razum otkriva jest „da svaki čovjek treba težiti miru tako dugo dok se nada da ga može postići“³¹, a drugi zakon koji se odmah na to nadovezuje jest da je čovjek spreman „odložiti to svoje pravo na sve i zadovoljiti se s onoliko slobode prema drugima koliko bi drugima dopustio prema sebi“³². Kako bi se težnja za mirom mogla ostvariti, tada moramo biti spremni odreći se naših prirodnih prava u određenoj mjeri i na taj način smanjiti nepovjerenje među ljudima.

Kroz prirodni zakon Hobbes želi pokazati da čovjeku rat ne predstavlja pozitivnu vrijednost, u smislu toga da rat ne maksimalizira interese pojedinaca za samoodržanjem, nego da zapravo žudimo za mirnim životom koji bi nam pružio blagostanje i uvećao šanse samoodržanja. Po prirodi je čovjek razuman i kao takav je spreman spoznati prirodne zakone koji mu omogućavaju samoodržanje koje za sobom povlači određene vrline. „Najveće dobro za svakog je, zaključuje Hobbes, ipak njegovo samoodržanje, pa je dobro sve ono što želimo u svrhu samoodržanja, a to su prije svega mir i moć, zatim prijateljstvo, bogatstvo, mudrost...“³³ Kroz prirodni zakon čovjek može izaći iz prirodnog stanja. Vidimo da je prirodno stanje shvaćeno kao vladavina prirodnog prava, odnosno, to je logičko vrijeme u kojem čovjek ima nesputanu slobodu koja nužno uzrokuje rat čovjeka protiv čovjeka. Dokle god ne postoji neki viši sudac te svaki čovjek sam sudi o načinu nadvladavanja ugroze, dotle će postojati sukobi. Stanje mira je jedino moguće izgraditi ukoliko napustimo neograničeno raspolaganje prirodnim pravom. Prirodni zakoni zahtijevaju ograničenje prirodnog prava. Ako je jedini prioritet preživjeti, a nema postavljenih zakona koji bi osigurali zaštitu ljudi, tada nema temelja za ocjenjivanje nečega kao nepravednog. „Gdje ne postoji zajednička vlast, ne postoji zakon; gdje nema zakona, nema ni nepravde.“³⁴ Zakon pak je izveden iz interesa pojedinca. Prirodni zakon je formuliran kao zaključak o tome što će povećati vjerojatnost pojedincu za samoodržanjem.

Drugi prirodni zakon koji nam govori da se moramo odreći prirodnog prava na sve kako bi mogli postići mir, ima smisla jedino ako ćemo imati garanciju da će nam mir biti zagarantiran. Takva garancija se može dobiti jedino kroz politički autoritet kojem ćemo predati apsolutnu moć nad svim podanicima, ali njegova zadaća mora biti očuvanje mira. Zato je vrlo bitno pojasniti na koji način pojedinci sklapaju ugovor kroz koji se zbiva logički, a ne povijesni, prijelaz od prirodnog ka političkom stanju.

³¹ Hobbes, 2013. I. 14. str. 94.

³² Isto, str. 95.

³³ Božičević, 1996. str. 49.

³⁴ Hobbes, 2013. I. 13. str. 93.

3. Društveni ugovor

Izlazak iz prirodnog stanja je nezamisliv sve dok čovjek ne odluči slijediti naloge razuma i ograničiti svoja prirodna prava koja mogu biti destruktivna. Jedino ako svi ljudi pristanu na određene zakone, tada se može dogoditi izlazak iz prirodnog, odnosno, ratnog stanja. Jer ako se samo jedna osoba odrekne dijela svojih prava, tada to može njoj samo ići na štetu jer će drugi iskoristiti to što ona ne koristi sva svoja prava. Jedino je moguće da ide na korist pojedincu ako prenese svoja prava na drugu osobu, koja mu tada jamči određena dobra. „Uzajamno prenošenje prava nazivamo ugovor.“³⁵ Taj ugovor moraju izričito sklopiti svi racionalni pojedinci.

„Društveni ugovor ima dva dijela: (1) sporazum svakog člana budućega građanskog tijela sa svakim drugim da će suverenom priznati svakog čovjeka ili skupinu ljudi o kojoj se suglasi većina njih; (2) glasovanje kojim se određuje tko ili što treba biti suveren. Svi oni koji nisu stranke ugovora ostaju u stanju rata te su, prema tome, neprijatelji ostalima.“³⁶

Društveni ugovor će se sklopiti zato jer je čovjek razumno biće, te će kao takav htjeti izaći iz ratnog stanja u kojem vlada strah. Dakle, ugovor se sklapa iz straha i želje za održanjem na životu, a temelji se na racionalnosti pojedinaca. Možemo se pitati je li pristanak iz nužnosti valjan, idu li strah i sloboda zajedno. No, za Hobbesa to što je ugovor sklopljen iz straha ne znači da je nevaljan. „Sporazumi u koje se stupa iz straha, pod uvjetima puke prirode, obavezujući su.“³⁷

Očuvanje stabilnosti društvenog ugovora je vezano uz održavanje snage i moći među članovima društva. Ta ravnoteža bi bila ugrožena ako bi se moć nepravedno raspodijelila, što bi dovelo do kršenja ugovora i povratka u stanje rata. Zbog toga Hobbes smatra da je važno da onaj koji ima moć, ima apsolutnu moć bez premca kako ne bi došlo do kršenja ugovora koji bi nas vratio u ratno stanje. „Bez mača, svi ugovori su samo riječi i nemaju uopće nikakvu moć zaštite za čovjeka.“³⁸ Zakoni koji će štiti naše vlasništvo i omogućavati mir neće imati utjecaj ako se zbog nemoći suverena neće moći provoditi. Prirodni zakoni su često

³⁵ Hobbes, 2013. I. 14. str. 96.

³⁶ Strauss i Cropsey (ur.), 2006. str. 286.

³⁷ Hobbes, 2013. I. 14. str. 100.

³⁸ Isto, II. 17. str. 119.

suprotni našim strastima pa zato mora postojati najjači autoritet koji će osigurati njegovu primjenu.

„Budući da je sadržaj društvenog sporazuma upravo autorizacija kao jedino primjereno izvorište suverene vlasti, njime se budući državljani postavljaju kao istinski tvorcima svega onoga što u njihovo ime čini suveren koji ih zastupa.“³⁹ Tako je država prvi put shvaćena kao suverena, dok je suveren samo njezin predstavnik, ali taj suveren ima neograničenu vlast. Ugovor se sklapa između ljudi u prirodnom stanju te oni prenose vlast na treću osobu. Ta osoba nije sudionik ugovora, nego je rezultat ugovora. Sukobljeni pojedinci se spajaju u zajednicu i istodobno se podvrgavaju autoritetu samim činom pristanka. Pojedinci sva svoja prava predaju trećoj osobi, odnosno suverenu, a time dobivaju politički mir, pravo na vlasništvo i građansku slobodu. Društvenim ugovorom je „Hobbes smatrao da je maksimalna asimetrija moći - svi su jednako nemoćni pred suverenom moći - jamac mira.“⁴⁰

Jer iako su prije imali pravo na posjed kao dio prirodnog prava na sve, ono nije bilo zaštićeno zakonom pa je svatko mogao uzeti imetak ili posjed drugome. No, uspostavljanjem države počinju vrijediti zakoni kojima se određuju pravila društvene suradnje među ljudima koji žive u toj državi. Suverena vlast je prirodno pravo suverena koje je on stekao tako što su mu svi pojedinci predali moć. „Bit Hobbesova društvenog ugovora, koji pojedinci ugovaraju jedni s drugima, jest opunomoćenje umjetne osobe ili države nositelj koje je suveren. Opunomoćenje Hobbes razumije kao prijenos prava na predstavnika“⁴¹ Ugovor koji su ljudi sklopili sa suverenom dužni su poštivati jer u suprotnom slijedi kazna.

Kako bismo bolje razumjeli ugovor, najprije moramo nešto reći o onima koji ga sklapaju, a to su osobe. Za Hobbesa: „osoba je onaj za čije se riječi ili djela smatra ili da su njegova vlastita, ili da predstavljaju riječi ili djela nekog drugog čovjeka ili bilo koje druge stvari kojoj su pripisane, bilo stvarno ili pomoću funkcije.“⁴² Vidimo da pojam osobe ima dvostruko značenje: prirodne ili fizičke osobe i s druge strane pravne ili umjetne osobe koja predstavlja druge. Umjetna osoba postoji tek s uspostavom pravnog stanja i pravnih odnosa. „Hobbesova teorija autorizacije, na kojoj počiva i kojom je određena njegova cjelokupna teorija države, jest pravna teorija. Složeni karakter pojma *persona* Hobbes artikulira pomoću pojmovnog

³⁹ Ribarević, 2016. str. 115.

⁴⁰ Raunić, Raul. 2009. *Filozofija politike Johna Lockeja*, Zagreb: Nakladno-istraživački zavod Politička kultura, str. 120.

⁴¹ Raul Raunić, *Pretpostavke liberalnog shvaćanja čovjeka*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2005., str. 164.

⁴² Hobbes, 2013. I. 16. str. 114.

para tvorac/zastupnik koji svoje porijeklo ima u rimskom pravu.“⁴³ Na taj način Hobbes jasno i precizno regulira obveze podanika i suverena u državi. Hobbes smatra da se podanici ne bi trebali buniti protiv suverena, jer to bi bilo apsurdno. S obzirom na to da je svaki podanik autor radnji koje čini suveren, tada podanik koji želi kazniti suverena osuđivat će ga na temelju radnji koje je sam podanik počinio.⁴⁴ Hobbes jedino „dopušta individualni otpor kada je podložnik suočen s izravnom i nedvojbenom smrtnom opasnosti.“⁴⁵

Dakle, iz Hobbesove pretpostavke da u prirodnom stanju nema povjerenja, ugovora niti pravila društvene suradnje, što dovodi do ratnog stanja, pojedinac se okreće razumu i dogovoru. Ulazak u političku zajednicu je čin iz nužde kojim se izbjegava veće zlo jer je sve bolje od anarhije u kojoj je život nasilan, jadan težak i kratak. Pojmovi prirodnog i ratnog stanja su zamjenjivi, a pojmovi prirodnog i političkog stanja su isključujući. Odreknućem svoje prirodne slobode pojedinci nepovratno predaju suverenu svoju moć kao umjetnoj osobi. Takav ugovor je jednosmjerni i darovni, a politička zajednica može opstati samo zahvaljujući prijetnji silom koju svi pojedinci razumiju. Očuvanje političkog autoriteta se izjednačuje sa očuvanjem mira kao općeg dobra. Pojedinci u političkoj zajednici su predstavljeni u i po suverenu koji objedinjuje vlast. Tek se prenošenjem svojih prava na suverena nadilazi ratno stanje, što znači da bi uspješni otpor suverenu pojedince vratio na početno prirodno stanje. Zato je Hobbesov politički autoritet neograničen i svojevoljan pošto je moralno obvezan jedino prema Bogu.⁴⁶

Potrebno je napomenuti da za Hobbesa društveni ugovor nije povijesni čin, nego teorijski eksperiment. Hobbes se ne želi fokusirati na historijske činjenice, nego kroz tu umsku konstrukciju razmišlja o tome što bi bilo kada država ne bi postojala.

⁴³ Ribarević, 2016. str. 165.

⁴⁴ Skinner, Quentin, „Hobbes on Person, Authors and Representatives“ u: *The Cambridge Companion to Hobbes Leviathan* (ed. Patricia Springborg), Cambridge University Press, Cambridge, 2007. str. 165.

⁴⁵ Raunić, 2009. str. 52.

⁴⁶ Raunić, 2005. str. 176-178.

4. Političko stanje

Ljudi žive u državi pod autoritetom i žrtvovali su svoja prirodna prava kako bi dobili mir i sigurnost. Hobbes idealnim uređenjem države smatra apsolutnu monarhiju. Ona je najprikladnija za pružanje mira i sigurnosti, a to je cilj do kojeg Hobbes želi doći.

U prirodnom stanju ljudi žive nesigurnim životom jer nema autoriteta koji bi ih držao u strahu od kazne te na taj način potaknuo da se pridržavaju zakona. Suveren, kao vrhovni vladar, ima neotuđiva i neprenosiva prava. Kada pojedinac prenese svoja prava na suverena, automatski mu daje ovlast da ga sudski procesira i kazni ako prekrši zakon. Podanici ne mogu optužiti vladara za njegove postupke ako misle da nisu dobri, jer prema Hobbesu su oni sami tvorci tih postupaka. Hobbes to objašnjava cirkularnim argumentom, da su podanici birali suverena, kako bi radio ono što bi i oni sami htjeli raditi. „Suveren je zastupnik podanika i predstavnik države kao njihove zajedničke osobe. Problem je što taj predstavnički karakter suverene vlasti ne korespondira s pravnim ograničenjima koja bi mogla biti jamstvo djelovanja suverena u skladu s njegovom funkcijom.“⁴⁷ Suveren vlada neograničeno što znači da su njegovi postupci uvijek opravdani društvenim ugovorom te on zajedno sa podanicima čini državu koja tada dobiva karakteristike pravne osobe. Državu se može promatrati kao pravnu osobu koja ima vlastitu volju koja pak proizlazi iz volje suverena. „Ona je (da je definiramo) osoba, a tvorac njezinih radnji postao je velik broj pojedinaca, i to posredstvom uzajamnih sporazuma, s ciljem da koriste snagu i sredstva svih, onako kako to budu smatrali prikladnim za mir i zajedničku obranu.“⁴⁸ Država od tada ovisi o dinamičnom odnosu između podanika i suverena. „Iako suveren *de jure* ne ovisi o njima, u osiguranju države on *de facto* ovisi o svojim podanicima.“⁴⁹ Suveren ovisi o podanicima utoliko što on ostaje suverenom samo ukoliko je u mogućnosti jamčiti sigurnost.

Vladar zadržava sva svoja prirodna prava i postaje jedini zakonodavac, ali on sam ne ovisi o zakonu baš zato jer ga donosi i po potrebi mijenja. Tako da svi podanici moraju poštivati zakon, osim vladara. On postaje jedini sudac pa ga nije moguće kažnjavati. Najvažnije od

⁴⁷ Ribarević, 2016. str. 106.

⁴⁸ Hobbes, 2013. II. 17. str. 122-123.

⁴⁹ Ribarević, 2016. str. 107.

svoga, vladar je vrhovni zapovjednik vojske i policije. "Zapovjedništvo nad milicijom čini vrhovnim vladarom onoga tko ga ima i bez drugih oblika postavljanja."⁵⁰

Hobbes razumije nedostatke apsolutističke monarhije, ali ju ipak zagovara jer ona najsnažnije može očuvati mir. Demokracija je najnepogodniji oblik vladavine zbog ljudske prirode. Način upravljanja u apsolutističkoj monarhiji je tako ustrojen da postoji iznimno niska mogućnost razdora unutar vlasti. U takvoj monarhiji ne može doći do sukoba mišljenja, dok u obliku države poput aristokracije ili demokracije do toga često dolazi što onda može dovesti do građanskih ratova. Ipak, tu se nameće problem samovolje vladara i tome je Hobbes posvetio malo više obrazloženja, ali se na kraju pomiruje sa time da, ukoliko želimo sačuvati mir, taj problem mora ostati takav kakav jest. Jer za Hobbesa „premda ljudi mogu zamišljati mnoštvo zlih posljedica tako neograničene moći, ipak su posljedice njezinog nedostatka mnogo gore, a to je neprestani rat svakog čovjeka protiv svog susjeda.“⁵¹ Za Hobbesa je očito njegovo vlastito iskustvo građanskog rata ostavilo tolike posljedice da mu je svaka situacija bolja od toga.

Zbog toga, i vladar i podanici moraju stremiti ka očuvanju države. „Po naravi svoje uspostave države su namijenjene da opstanu jednako dugo kao i čovječanstvo ili kao prirodni zakoni ili pak kao sama pravda koja im podaruje život.“⁵² Sve mora biti podređeno očuvanju države jer to znači očuvanje mira. „Zadaća je političkog autoriteta da osigura političke uvjete mira, koji neće izdizati niti jednu racionalnu koncepciju života.“⁵³

Podanici imaju svoju autonomiju i određenu slobodu u takvom načinu funkcioniranja države jer mogu raditi sve ono što im zakon izričito ne zabranjuje. Kao što sam već naveo, Hobbes razumijeva slobodu kao odsustvo otpora pa ako osobu ništa ne sprječava da radi ono što može tada se ne može govoriti o neslobodi. Strah i sloboda su za Hobbesa kompatibilni tako da podanici imaju slobodu čak i činiti ono što im država zabranjuje, ali pod uvjetom da se moraju suočiti sa oštrinom suverenove kazne. Šutnja zakona, odnosno mogućnost da činim sve što mi zakon ne zabranjuje omogućuje slobodno djelovanje podanicima. „Zakoni ne postoje zato da čovjeka promijene ili poprave, nego samo zato da ga spriječe da drugome nanese štetu koja bi mogla ugroziti politički mir. Zakoni su metodički negativni regulativni principi koji ostavljaju

⁵⁰ Hobbes, 2013. II. 18. str. 127.

⁵¹ Isto, II. 20. str. 145.

⁵² Isto, II. 29. str. 216.

⁵³ Raunić, 2009. str. 54.

slobodu pojedincu u svemu onome što njima nije obuhvaćeno.“⁵⁴ Zakoni se ne smiju kršiti, ali sve ostalo što zakon ne zabranjuje je dopušteno. Zakoni samo zabranjuju određena djelovanja koja bi bila problematična za održavanje mira i sigurnosti. Pojedinci su sporazumom odustali od svoje prirodne slobode kao prava na sve ili *jus in omnia*, no u političkom stanju zadobivaju građansku slobodu koju i Hobbes određuje kao šutnju zakona. „Za razliku od prirodne slobode koja se sastoji u tjelesnoj slobodi od vanjskih prepreka kretanju, sloboda podanika je pravna sloboda u smislu izostanka pravnih obaveza.“⁵⁵ Samo se sloboda individualne samoobrane od izravnog ugrožavanja života ne može prenijeti putem ugovora pa se utoliko podanici smiju braniti ako ih netko životno ugrožava, pa čak i ako životna ugroza dolazi od strane suverenovih izvršitelja zakona. Možemo primijetiti da Hobbes na taj način omogućuje raspravu o pobuni, ali ipak kaže da bi bilo pogubno za državu ako bi se podanici suprotstavljali državnoj vlasti na taj način jer bi to onda sve vratilo o nepodnošljive uvjete prirodnog stanja. Očito je Hobbesov stav da racionalna želja za očuvanjem mira u državi ima prednost nad bilo kojom slobodom, tako da za pobunu nema mjesta u državi. „Hobbesova filozofska sinteza dovodi, dakle, do opravdanja neograničene vlasti i bezuvjetne političke poslušnosti s izuzetkom izravnog i nedvojbene ugrožavanja života podanika.“⁵⁶

Također je potrebno napomenuti da je Hobbes posvetio pažnju i podjeli na privatno i javno vlasništvo. Sredstva koja su nam potrebna za preživljavanje, poput hrane, čine temelj vlasništva i ta sredstva ponajprije pripadaju državi, odnosno vladaru koji upravlja državom. Hobbes smatra da bi bez predaje vlasništva državi opet vladao rat za obranu vlastitih dobara pa bi vladala nesigurnost. Zato državi pripada sva zemlja na početku sklapanja ugovora, a tek nakon toga vladar daje podanicima zemlju i on sam odlučuje koliko će zemlje pripasti kojem podaniku. No, čak i kada podanik dobije jedan dio zemlje, on ima pravo zabraniti drugima da se koriste tim djelom, ali nema pravo zabraniti to državi. „Naime, budući da vrhovni vladar, to jest, država (čiju osobu predstavlja), sve čini samo radi zajedničkog mira i sigurnosti, i ta se raspodjela zemlje mora smatrati provedenom radi istog cilja.“⁵⁷ Vladar bi mogao nepošteno podijeliti zemlju i iznevjeriti povjerenje podanika, no oni se i dalje ne bi smjeli buniti protiv njega. Ipak, ako želi sačuvati stabilnost i prosperitet države, vladar ne bi smio slijediti svoje strasti i biti nepošten prema podanicima.

⁵⁴ Raunić, 2005. str. 170.

⁵⁵ Raunić, 2009. str. 54.

⁵⁶ Raunić, 2005. str. 148.

⁵⁷ Hobbes, 2013. II. 24. str. 170-171.

Kako bi država namirila svoje troškove koji su joj potrebni za funkcioniranje, njoj isto pripada određeni dio zemlje. „Prilikom raspodjele zemlje moguće je zamisliti da i sama država dobiva jedan dio, da ga posjeduje i uvećava putem svoga predstavnika, i da takav dio bude učinjen dovoljnim za uzdržavanje cjelokupnih, nužno potrebnih troškova zajedničkog mira i obrane.“⁵⁸ Državi pripada i određivanje načina na koji će podanici sklapati različite vrste ugovora između sebe, poput razmjene dobara ili iznajmljivanja zemljišta.

Zatim, Hobbes smatra da država treba imati građanske zakone koji će omogućiti prosperitetan život građanima. „Građanski zakoni su za svakog podanika ona pravila koja mu država nalaže riječju, pismenim ukazom ili drugim dostatnim znakom volje, da ih koristi u razlikovanju pravoga i krivoga, to jest, onoga što je protivno i što nije protivno pravilu.“⁵⁹ Hobbes se želi fokusirati na zakon općenito, a ne određeni zakon neke države. Građanski zakoni čine osovinu društva. To su norme i pravila koja su uspostavljena kako bi se reguliralo ponašanje građana unutar društva. Građanski zakoni uspostavljaju okvir koji određuje što je dozvoljeno, a što zabranjeno u interakcijama među ljudima. Oni su način na koji država ostvaruje svoj cilj očuvanja društvenog reda i mira. Zakoni moraju biti jednostavni i jasno definirani kako bi se izbjegla konfuzija i nesporazumi. Takvi zakoni onda olakšavaju provedbu i omogućuju građanima predvidjeti posljedice svojih djela. „Oni propisuju dobra koja čovjek smije uživati, to jest, određuju što jest i što nije privatno vlasništvo. Određuju što čovjek smije činiti a da se uznemiruju njegovi sugrađani, to jest, propisuju što je dobro, zlo, pravedno, nepravedno, pošteno i nepošteno.“⁶⁰

Temeljni zakon bez kojeg funkcioniranje države ne bi bilo moguće je onaj prema kojem podanici prenose sva svoja prava na suverena te on odlučuje u njihovo ime o svim glavnim zadaćama države. „Otuda je temeljni zakon ono čime su podanici obavezni podržavati svaku moć koja je dana vrhovnom vladaru, a bez koje država ne može opstati, kao što je vlast nad ratom i mirom, pravosuđem, izborom službenika i nad svime što bude smatrao nužnim za javno dobro.“⁶¹ Ako građani prekrše građanske zakone tada ih je potrebno sankcionirati, jer kršenje zakona može dovesti do pobune protiv suverena i vraćanja u prirodno stanje.

⁵⁸ Isto, II. 24. str. 171.

⁵⁹ Hobbes, 2013. II. 26. str. 181.

⁶⁰ Strauss i Cropsey (ur.). 2006. str. 287.

⁶¹ Hobbes, 2013. II. 26. str. 196.

5. Pojam moći u Hobbesovoj filozofiji

Moć, prema Hobbesu, igra ključnu ulogu u životu pojedinca u prirodnom stanju, kod nastanka države putem društvenog ugovora te u očuvanju države kao funkcionalne zajednice. Kao što sam već naveo, Hobbes definira moć kao „sadašnja sredstva nekog čovjeka za postizanje nekog budućeg vidljivog dobra.“⁶² Već u definiciji se može primijetiti da se moć dijeli na ono što čovjek posjeduje u sadašnjem trenutku, te na ono što se može osigurati za budućnost kako bi mogli gomilati vlastitu moć. Hobbes tako dijeli moć na izvornu (prirodnu) i instrumentalnu.

„*Prirodna moć* je izraženost sposobnosti tijela ili duha, poput izvanredne snage, oblika, razboritosti, umijeća, rječitosti, darežljivosti i plemenitosti. *Instrumentalne* su one moći koje, stečene pomoću onih već nabrojanih ili sretnim slučajem, služe kao sredstva i instrumenti za postizanje nečeg višeg, kao što su bogatstvo, ugled, prijatelji kao i ono tajno Božje djelovanje koje ljudi nazivaju dobrom srećom.“⁶³

Prirodna moć se odnosi na inherentne fizičke i intelektualne sposobnosti pojedinca. Svi ljudi imaju određenu razinu prirodne moći koja proizlazi iz njihove individualne sposobnosti. Instrumentalna moć je sposobnost pojedinca da koristi svoje prirodne moći za postizanje ciljeva u budućnosti. Takva vrsta moći ovisi o sredstvima koja pojedinac posjeduje poput bogatstva, utjecaja i oružja, ali je povezana i s društvenim i političkim kontekstom. Instrumentalna moć se koristi kako bi pregovarali, trgovali i natjecali se u društvu. Moć se ne koristi samo za održavanje na životu, nego i za uživanje. Moć nije troma, nego se konstantno može širiti, kretati i povećavati. O moći se govori kao o potenciji, ona se posjeduje, ali ne statično, nego je uvijek u gibanju. „Njezina je bit da zbog svoje intersubjektivno ekspanzirajuće i dinamične prirode nužno vodi vlastitoj maksimalizaciji kao uvjetu održanja pojedinca. Samo ekspanzirajuća moć koja potire suparničku moć jamči ovladavanje ne tek budućnosti, nego i sadašnjosti.“⁶⁴ Hobbes vidi moć kao nepresušnu težnju koju čovjek nikada ne može do kraja obuhvatiti. „Zato kao opću težnju čovječanstva na prvo mjesto stavljam vječnu i neprestanu želju za jednom moći nakon druge, koja prestaje samo u smrti.“⁶⁵ Pojedinac mora težiti prema širenju vlastite moći ukoliko želi osigurati sebi što veće šanse za samoodržanjem. U prirodnom stanju moć ima ključnu ulogu za preživljavanje pojedinca.

⁶² Isto, I. 10. str. 66.

⁶³ Isto.

⁶⁴ Raunić, 2005. str. 153.

⁶⁵ Hobbes, 2013. I. 11. str. 74.

Ljudi se oslanjaju na svoju moć kako bi zadovoljili svoje potrebe, ostvarili želje, ali i obranili se od drugih koji im žele oduzeti vlastitu stečevinu. Moć omogućuje pojedincima da se bore za resurse i konkurenciju. Hobbes priznaje da razlike u prirodnoj moći među ljudima dovode do neravnoteže i potencijalnih konflikata. Neki ljudi su fizički jači ili intelektualno nadareniji od drugih, što im daje prednost, no oni moraju koristiti svoju snalažljivost i suradnju s drugima kako bi njihova moć mogla parirati protivnicima. Zato je za pojedinca najbitnije gomilati instrumentalnu moć. „Nakon što je moć odredio kao težnju za premoći, Hobbes bez problema može tvrditi da su bogatstvo i ugled izrazi moći jer opskrbljuju čovjeka napadačkom i obrambenom snagom protiv drugih.“⁶⁶ Ograničenje moći u prirodnom stanju ne postoji, a pošto nikad nitko nije siguran da drugi neće posjedovati veću moć od njega mora stalno raditi na povećanju vlastite moći. Pojedinci se obvezuju prenijeti svoju prirodnu moć na suverenog autoriteta. Tako društveni ugovor predstavlja lijek za nekontroliranu akumulaciju moći i predstavlja njezinu regulaciju i kontrolu kako bi se stvorio stabilan okvir za društvo. Prijenos moći je glavni aspekt ovog filozofskog koncepta i bez toga nema mira i blagostanja. Društveni ugovor omogućava prijenos prirodne moći na suverena, osiguravajući da moć bude koncentrirana i kontrolirana. No, ta koncentracija moći u jednoj osobi čini tu osobu oličenjem moći i autoriteta u društvu, a njegova vlast je apsolutna i neograničena. Suveren tako postaje centralni regulator i arbitar u društvu. Svoju moć bi trebao upotrebljavati pravedno i razumno kako bi očuvao mir u državi. Takva koncentracija moći osigurava da suveren ima kontrolu nad štetnim postupcima pojedinaca te mu omogućava intervenciju kako bi spriječio konflikte. Bilo kakvo ograničenje moći suverena dovelo do nestabilnosti i nesigurnosti te eventualno do raspada države. Zbog tolike količine moći sadržane u vladaru Hobbes ga s pravom uspoređuje s Bogom. „To je rođenje onog velikog LEVIJATANA ili, bolje rečeno (govoreći s većim poštovanjem), rođenje onoga *smrtnog Boga* kojemu dugujemo mir i zaštitu pod *besmrtim Bogom*.“⁶⁷ Hobbes je sa svojom apsolutističkom političkom teorijom razvio sustavnu teoriju suvereniteta, čije začetke nalazimo u filozofiji Jeana Bodina. Hobbes suverena naziva javnim mačem i smrtnim Bogom jer suveren ima gotovo sve ovlasti i moći koje su se tradicionalno pripisivale Bogu. Utoliko se s Hobbesom zbiva stanovita metafizička transformacija Božje onipotentnosti u onipotentne moći suverena.⁶⁸

⁶⁶ Čakardić, 2019. str. 164.

⁶⁷ Hobbes, 2013. II. 17. str. 122.

⁶⁸ Vidi o tome: Sunajko, Goran, 2015. *Metafizika i suverenost: analiza modernih teorija suverenosti*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo

6. Relacijski aspekt moći u odnosu na slobodno tržište

Hobbes smatra da je moć neograničena, ali nije apsolutna, nego je relativna. Moć se jedino može procijeniti u odnosu. „Zbog toga ona nije apsolutna, već ovisi o potrebama i prosudbi nekog drugog.“⁶⁹ Upravo kroz tu opasku možemo gledati na moć, kako ju Hobbes opisuje, i u njoj vidjeti oličenje kapitala u današnjem tržišnom sustavu. Kapitalizam karakterizira privatno vlasništvo resursa, slobodno tržište, konkurencija i minimalna intervencija države u ekonomiju. Pojedinci i kompanije slobodno trguju jedni s drugima prema vlastitom interesu. Tržište je središnji dio kapitalizma i mjesto gdje se susreće ponuda i potražnja te se formiraju cijene za sva dobra. „Suvremeni globalni kapitalizam počiva na realiziranim pretpostavkama društva obilja i potrošačkog društva. Ono sebe zrcali u čarobnom krugu potrošnje predmeta kao načina zbiljske egzistencije samoga kapitala uopće.“⁷⁰

Kod Hobbesa se može prepoznati takav tržišni model djelovanja. Težnja ljudi za moći kako posjedovati i nagomilati što više moći za sebe te na taj način imali veće mogućnosti za ostvarivanje svojih želja i potreba, isprepliće se sa današnjom težnjom što veće akumulacije kapitala kako bi se bolje pozicionirali na tržištu. „Premda su prirodene strasti neprekidne i uvijek teže prema više moći, svi ljudi u društvu, baš kao i u prirodnom stanju, ne teže premoći tek zbog prirodnih kapitalističkih društvenih odnosa, već zato što oni impliciraju da će (kapitalizmom usmjereno) kretanje moći dopuštati da svaki čovjek napadne prirodne moći drugog čovjeka.“⁷¹ Tako je u kapitalizmu potrebno uvijek ulagati u nova poslovanja, stvarati nešto novo, biti ispred konkurencije jer bez toga slijedi propast. „Priroda moći je u tome da se povećava što dalje seže, poput slave ili poput teškog tijela koje se giba to brže što se dalje kreće.“⁷² Statičnost ne postoji kada govorimo o moći jer se potencijal ostvaruje u tome što smo jači od konkurencije.

Kada govorimo o ostvarivanju premoći nad drugima tada moral ne postoji, jedino kada se donose zakoni tada imamo obvezu izvršavati ih. Kako je ljudska priroda inherentno sebična, ljudi teže vlastitom interesu. Tako je i u kapitalističkom načinu funkcioniranja vlastiti interes glavna nit vodilja. Konkurencija na tržištu stvara sukobe koji postoje kod ljudi u prirodnom stanju. Cilj je biti moćniji od drugih i koncentrirati bogatstvo i resurse u vlastite ruke i

⁶⁹ Isto, I. 10. str. 67.

⁷⁰ Paić, Žarko, 2005. *Politika identiteta: kultura kao nova ideologija*, Zagreb: Antibarbarus, str. 131.

⁷¹ Čakardić, 2019. str. 165.

⁷² Hobbes, 2013. I. 10. str. 66.

korporacije. „Hobbesova je teorija moći, uz direktnu povezanost s tezama o ljudskoj prirodi, izniman izvor rane teorije vrijednosti izvedene iz tržišno-kapitalističkih zakonitosti.“⁷³

Možemo primijetiti da Hobbes čak i u određivanju vrijednosti čovjeka ima pogled koji odgovara tržišnom modelu. „*Valjanost* ili VRIJEDNOST nekog čovjeka je, kao kod svega drugoga, njegova cijena, a to znači, onoliko koliko bi se dalo za upotrebu njegove moći.“⁷⁴ Čovjek nema intrinzičnu vrijednost, nego mu vrijednost određuje tržište. Njegov rad vrijedi samo toliko koliko je netko spreman platiti za taj rad. Potrebno je biti što kompetitivniji od drugih kako bi si povećavao vlastitu vrijednost te tako održavao ili povećavao svoju poziciju u društvu.

Promatrajući tržište kao glavno mjerilo svih ekonomskih odnosa, ono postaje apsolutni vladar i društvenih odnosa. Poput Levijatana kod Hobbesa, tržište sumira u sebi neprikosnovenu vlast da regulira vrijednosti svih resursa pa čak i ljudi. Hobbesova teorija moći usredotočena je na suverenu vlast kao nositelja apsolutne moći i autoriteta, a takav autoritet u kapitalističkoj ekonomiji ima tržište.

Isto tako, za Hobbesa život nije puko ispunjavanje ciljeva kako bi preživjeli, nego je bitno ostvariti ispunjen život u kojem pojedinac može uživati. „Kako smo već i istakli, cilj pojedinaca nije život u minimalnim i skromnim uvjetima; za Hobbesa vrijedan život znači isključivo udoban život.“⁷⁵ Kapitalistički ekonomski sustav potiče kulturu konzumerizma, gdje je akumulacija materijalnih dobara i zadovoljstava postala dominantna norma. Stvara se potrošačko društvo koje karakterizira način života u kojem potrošnja dobara i usluga ima glavnu ulogu. Na taj način kapitalizam potiče ekonomski rast, inovacije i razvoj tehnologije, ali je upitno u kojem smjeru se ulaže kapital za napredak dobara i ne bi li se mogao iskoristiti u korisnije svrhe. Također, potrošačko društvo pojačava društvene nejednakosti. Bogati pojedinci imaju pristup najnovijim proizvodima i luksuzu, dok se ostali suočavaju s ekonomskim izazovima za normalan život. Takva nejednakost stvara duboke podjele u društvu koje rezultiraju netrpeljivošću i sukobima među ljudima. Konzumerizam često potiče rasipništvo i bespotrebnu potrošnju što dovodi do prekomjerne proizvodnje i nepotrebnog otpada. Zbog toga je ekološki utjecaj takvog društveno-ekonomskog sustava katastrofalan te predstavlja ozbiljnu prijetnju prirodi.

⁷³ Čakardić, 2019. str. 165.

⁷⁴ Hobbes, 2013. I. 10. str. 67.

⁷⁵ Čakardić, 2019. str. 166.

Hobbes dopušta nejednakost unutar društva jer je ona samo rezultat pojedinaca da razvijaju svoju moć. Ljudski rad može biti oruđe kojim će drugi čovjek, koji taj rad koristi za svoje dobro, povećavati svoju moć. Stoga nije čudno što se i rad može iskorištavati. „Jer i ljudski rad se može razmjenjivati za neku korist kao i bilo što drugo.“⁷⁶ Takav stav nam jasno govori u prilog kapitalističkog shvaćanja ekonomije gdje se sve može staviti na tržište i prodavati. Tržište koje je ultimativno sredstvo određivanja vrijednosti ipak treba imati određena pravila kako bi se osigurala koliko toliko poštena utrka svih koji sudjeluju u njoj. Tako Hobbes ističe potrebu za suverenim autoritetom koji kontrolira i ograničava ponašanja pojedinaca. U kapitalizmu, kontrola se temelji na tržišnoj konkurenciji o pravilima koje određuje država, no ipak ona nema apsolutnu vlast nad ekonomijom. Tržišni kapitalizam također se može promatrati kroz prizmu društvenog ugovora, gdje ljudi sudjeluju u ekonomskim aktivnostima u zamjenu za korist i profit. Međutim, taj društveni ugovor nije uvjetovan autoritarnom kontrolom već je usmjeren na ostvarivanje ekonomskih ciljeva. Hobbes omogućuje suverenu da legalizira način na koji se mogu sklapati različiti ugovori između podanika te oni mogu među sobom sudjelovati u tržišnom natjecanju, no i dalje želi zadržati aristokratska prava i monarhijsko uređenje.

Čini se da Hobbes, poučen vlastitim iskustvom u građanskom radu, ne želi radikalnu promjenu u društvu, nego otvoreniju državu koja će imati što manje regulacija kako bi omogućila građanima što bolje poslovanje. Takav tržišni moral bi trebao iznjediti najспособnije pojedince koji će moći povećavati svoju moć unutar društva i time doprinostiti napretku. „Hobbesovi su moderni političko-teorijski naponi doista rijetkost, oni su snažno usmjereni na razrješenje specifičnih kontradikcija engleskog kapitalizma: kako podržati, da ne kažemo *konzervirati* stara politička prava aristokracije, ali je istovremeno osnažiti i pogurati u kapitalističkom smjeru.“⁷⁷

Iako su Hobbesova teorija moći i tržišno kapitalistički sistem različiti po svojoj prirodi i ciljevima, možemo primijetiti brojne sličnosti među njima. Važnost koju Hobbes pridodaje moći i potrebi za neprestanim gomilanjem moći, kapitalizam prihvaća i dovodi na jednu drugu razinu. Ono ključno što nedostaje u takvim sistemima jesu mehanizmi koji bi omogućavali pravedniju raspodjelu moći i profita.

⁷⁶ Hobbes, 2013. II. 24. str. 169.

⁷⁷ Čakardić, 2019. str. 167-168.

7. Analiza pojma moći u filozofiji Hannah Arendt

U političkom uređenju koje zagovara Hobbes suverenu se daju ogromna, gotovo neograničena prava čije je jedino utemeljenje strah od povratka u prirodno stanje. Hobbes vidi problem da apsolutistički autoritet može koristiti moć za vlastiti probitak, ali to je za njega ipak manji problem od stanja rata u koje bi se ljudi vratili bez apsolutnog suverena. Mnogi autori nemaju toliko pesimističnu sliku o ljudskoj naravi i smatraju da bi tolika moć u jednom pojedincu bila prevelika opasnost za cijelo društvo. Hannah Arendt pak smatra da je narav moći, za razliku od puke snage, sile ili nasilja, takva da je uopće ne može posjedovati jedna osoba.

Hannah Arendt je, kao Židovkinja rođena u Njemačkoj u dvadesetom stoljeću, imala priliku na vlastitom primjeru iskusiti život pod totalitarističkim poretkom. „Prisiljena bježati iz nacističke Njemačke, potom i iz okupirane Francuske, Hannah Arendt po dolasku u SAD počinje s istraživanjem totalitarizma. Njime je zaokupljena cijeloga života.“⁷⁸

Arendt je u svojim filozofskim radovima temeljito razradila pojam moći te nudi duboku analizu kako se moć manifestira u političkom kontekstu. Za nju je moć potencija, ono što se događa kada se ljudi skupe zajedno i djeluju. „Moć je ono što održava javnu sferu, potencijalni prostor pojavljivanja između ljudi koji djeluju i govore... Moć je uvijek, rekli bismo, potencijal moći, a ne neka nepromjenjiva mjerljiva i pouzdana stvar poput sile ili snage. Dok je snaga prirođeno svojstvo neke izolirane individue, moć iskrsava između ljudi kada djeluju zajedno i iščezava u trenu kad se rasprši.“⁷⁹ Moć proizlazi iz ljudske sposobnosti za zajedničko djelovanje i suradnju. To je sposobnost koja se razvija u interakcijama među ljudima i temelji se na slobodnoj volji. Moć se očituje u političkim procesima gdje građani dijele svoje mišljenje, argumente i sudjeluju u oblikovanju političkih odluka. U svojoj suštini, moć je pozitivna sila koja omogućava stvaranje političkog prostora gdje se promišljaju različiti interesi i vrijednosti. Dakle, moć nije moguće posjedovati, moć se može samo ostvarivati i to uvijek u suradnji s drugim ljudima. „Moć nikada nije svojstvo nekog pojedinca; ona pripada skupini i postoji samo tako dugo dok skupina ostaje na okupu. Kad za

⁷⁸ Ribarević, Luka. 2004. "Potencijali političkoga i radikalno Zlo totalitarizma (izazovi političkog mišljenja Hannah Arendt)." u: *Politička misao*, vol. 41, br. 2, str. 104.

⁷⁹ Arendt, Hannah, 1991. *Vita activa*, Zagreb: Biblioteka August Cesarec, str. 162.

nekoga kažemo da *ima moć*, zapravo mislimo da ga je opunomoćila neka skupina ljudi da djeluje u njihovo ime.“⁸⁰ Čim se zajednica raspadne, zajedno s njom nestane i moć.

Arendt čini značajnu distinkciju između moći, snage, sile, vlasti i nasilja. To su pojmovi koji se često isprepleću i lako ih je krivo protumačiti. Za razliku od moći, snaga se pripisuje pojedincu. „*Snaga* nesumnjivo označava nešto u jednini, neki individualni entitet; ona je svojstvo inherentno nekoj stvari ili osobi i pripada njezinu karakteru... Snagu čak i naj snažnijeg pojedinca uvijek mogu nadjačati mnogi, koji će se često udružiti.“⁸¹ Snaga ne može biti moć jer nije udružena pa je zato uvijek u inferiornom stanju u odnosu na moć. „Snagu može zapravo skršiti samo moć i stoga je ona uvijek u opasnosti od udružene sile mnoštva.“⁸² Zajednica je moćna ako u njoj ne prevladava snaga, jer time zajednica gubi moć i slabi u djelovanju.

„*Sila*, riječ kojom se u dnevnom govoru često služimo kao sinonimom za nasilje, osobito ako to nasilje služi kao sredstvo prisile, treba u terminološkom rječniku biti rezervirano za *prirodne sile* ili *više sile*.“⁸³ Sila za Arendt se odnosi na prirodna, fizička i društvena gibanja. Nije nasilje jer ne uključuje sredstva nasilja koja bi silu pretvorila u oruđe za određeni cilj. Sila se može suprotstaviti moći, ali će se teško zadržati u toj novoj poziciji jer bi morala pronaći vlastitu moć za održanje na vlasti. „Sila, začudo, može razoriti moć mnogo lakše no što može razoriti snagu, i mada tiraniju uvijek obilježava nemoć njezinih podanika koji su izgubili svoju ljudsku sposobnost da zajednički djeluju i govore, ona nije nužno obilježena slabošću.“⁸⁴

Vlast može biti osobna, ali ju mogu obnašati službe, odnosno institucije koje su zadužene za određenu ulogu u društvu. „Njezino temeljno obilježje je da je bespogovorno priznaju oni od kojih se zahtijeva poslušnost; njoj nije potrebna ni prisila ni uvjeravanje... Zadržati autoritet ili vlast zahtijeva poštovanje za osobu ili službu.“⁸⁵ Vlast ima roditelj nad djetetom i ako dijete prestane poštivati roditelja i počne osjećati prijezir prema njemu, tada se počinje gubiti autoritet. Arendt smatra da je ismijavanje najdjelotvornije za potkopavanje autoriteta. Hobbes bi se složio sa time, ali ne bi smatrao da je razumno ići potkopavati vlast, ukoliko se radi o vrhovnom vladaru, jer bi to moglo dovesti do raspada države i povratka u prirodno stanje.

⁸⁰ Arendt, Hannah, 1996. „O nasilju“, u: *Politički eseji*, Zagreb: Antibarbarus, str. 182.

⁸¹ Arendt, 1996. *Politički eseji*, str. 182.

⁸² Arendt, 1991. str. 164.

⁸³ Arendt, 1996. *Politički eseji*, str. 182.

⁸⁴ Arendt, 1991. str. 164.

⁸⁵ Arendt, 1996. *Politički eseji*, str. 183.

„Nasilje, naposljetku, kao što sam već rekla, odlikuje se svojstvom svojih instrumenata. Fenomenološki, ono je blisko snazi, budući da su sredstva nasilja, kao i sva ostala oruđa, zamišljena i upotrebljavana radi umnožavanja prirodne snage, sve dok je na zadnjem stupu svojega razvoja ne zamijene.“⁸⁶ Nasilje je oblik prisile koji se koristi za kontroliranje drugih. To može uključivati fizičku silu ili represiju, ali i druge oblike prisile koji ograničavaju slobodu pojedinca. Nasilje se razlikuje od moći jer se ne oslanja na slobodnu volju pojedinaca, nego na prisilu i dominaciju. Ono može biti sredstvo politike kojim se čuva, ali i osporava postojeći politički poredak. Revolucije koriste nasilje da bi ostvarile željeni cilj i promijenile strukturu vlasti. Unatoč tome što priznaje da nasilje može biti političko sredstvo, Arendt ga kritizira zbog njegove dehumanizirajuće prirode. Ona tvrdi da nasilje degradira ljude, lišava ih dostojanstva i narušava temeljne političke vrijednosti poput slobode i javnog angažmana. Njezina kritika nasilja ističe potrebu za miroljubivim političkim procesima i dijalogom kao održivim rješenjem za političke konflikte.

„Vlast utemeljena isključivo na sredstvima nasilja nikada nije postojala. Čak i totalitarni vladar, čiji je glavni instrument vladanja tortura, treba bazu svoje moći - tajnu policiju i mrežu njezinih informatora.“⁸⁷ Moć je nužna u bilo kakvom obliku vlasti, bez nje vlast ne može opstati. Moć drži ljude na okupu, zapravo moć se generira u zajedničkom življenju ljudi. „Ono što ljude drži skupa kad je prolazni trenutak djelovanja prošao (ono što danas nazivamo organizacija) i što oni istodobno održavaju živim ostajući zajedno, jest moć.“⁸⁸

Gubitak moći često dovodi do pojave nasilja. Kada vlast počinje gubiti političku moć, osjećaju se nemoćnima pa često postoji tendencija da se posegne za nasiljem kao sredstvom za ostvarivanje ciljeva. Isto tako i građani mogu biti, zbog vlastitog nezadovoljstva, ili pritisnuti od strane vlasti, skloni izlasku na ulice i nasiljem izražavati želju za promjenom. „Govoreći politički, međutim, gubitak moći dovodi u kušnju da se moć odmijeni nasiljem.“⁸⁹ Ipak, nasilje ne može zamijeniti moć, zato je potrebno očuvati moć i uključiti građane u politički proces kako bi se spriječila eskalacija nasilja. „No mada nasilje može razoriti moć, ono nikada ne može postati zamjena za nju.“⁹⁰ Politika bi trebala biti prostor gdje se građani osjećaju sposobnima izražavati svoje stavove i interese, umjesto da se prisiljavaju kroz nasilje tjeraju u bespogovorno podčinjavanje.

⁸⁶ Arendt, 1996. *Politički eseji*, str. 183.

⁸⁷ Isto, str. 186.

⁸⁸ Arendt, 1991. str. 163.

⁸⁹ Arendt, 1996. *Politički eseji*, str. 189.

⁹⁰ Arendt, 1991. str. 163.

8. Arendt o totalitarizmu

Totalitarizam je jedan od najopasnijih oblika političke vlasti jer se ističe kontrolom nad svim aspektima društva i pojedinaca. To je sustav dominacije koji nema drugi cilj osim dominacije nad drugima. Da bi mogli razumjeti Arendt u njezinim pogledima na totalitarizam, najprije moramo shvatiti na koji način ona razumije ljudsku djelatnost. *Vita contemplativa* predstavlja život okrenut sebi, onom privatnom u ljudskom životu pa bilo to i filozofsko mišljenje o prirodnim stvarima. Fokus se stavlja na introspekciju, razmišljanje i kontemplaciju. *Vita activa* pak opisuje život koji je posvećen djelovanju i javnom angažmanu. Tu spada ono političko gdje se ljudi susreću i surađuju jedni s drugima. *Vita activa* označava tri temeljne ljudske djelatnosti, a to su rad, proizvođenje i djelovanje.

„Djelatnost rada odgovara biološkom procesu ljudskog tijela, čiji su spontani rast, metabolizam i konačno propadanje vezani za životne nužnosti što ih u životnom procesu proizvodi i zadovoljava rad. Temeljni uvjet rada je život sam.“⁹¹ Rad se odnosi na osnovne tjelesne potrebe i procese održavanja života kao što su prehrana, odijevanje i sklonište. To je najosnovnija dimenzija ljudskog života i nije nužno politička. Radom čovjek zadovoljava životne potrebe koje su rezultat bioloških procesa.

„Djelatnost proizvođenja odgovara neprirodnosti ljudske egzistencije koja nije urasla u vječno vraćanje životnog ciklusa ljudskoga roda i čija smrtnost nije njime nadomještena. Proizvođenje osigurava umjetni svijet stvari, potpuno različit od okoline.“⁹² Tako čovjek stvara umjetni svijet koji nije dio prirode. Proizvođenje se odnosi na stvaralačku dimenziju života gdje ljudi oblikuju svijet oko sebe kroz proizvodnju. Ovdje se ističe važnost ljudske aktivnosti u stvaranju stvari i prilagođavanju okoline u kojoj živimo. Ono što bi se reklo da je djelo naših ruku.

„Djelovanje, jedina djelatnost što se odigrava izravno između ljudi, bez posredovanja stvari ili materije, odgovara temeljnom uvjetu pluraliteta, činjenici da ljudi, a ne čovjek, žive na Zemlji i nastanjuju svijet.“⁹³ Djelovanje se odnosi na politički aspekt života. To je dimenzija u kojoj ljudi ulaze u političke odnose, sudjeluju u javnom prostoru, izražavaju svoja mišljenja i

⁹¹ Isto, str. 11.

⁹² Isto.

⁹³ Isto.

sudjeluju u donošenju odluka. Radi se o sferi javnog i događa se između ljudi kako bi se zajednica mogla očuvati i biti funkcionalna.

Čovjek ne može ostvariti slobodu ako mu je dopušten samo rad i proizvodnje, jer najpogubnije za čovjeka je da ga se smjesti izvan pluraliteta, bez mogućnosti za ostvarivanjem moći. Tako ga se izolira i oduzima mu se najuzvišeniji dio aktivnog života. Arendt ne gleda na politiku kao sustav podanika i vladajućih, nego ona „pod političkim razumije područje svijeta u kojemu ljudi primarno nastupaju kao djelatni i ljudskim poslovima priskrbuju trajnost koja im inače ne pripada.“⁹⁴

Ono što totalitarizam čini je da briše granice ljudskosti i slobode te čovjek postaje dio mase. Masovna podrška pojedinaca je ključna za opstanak totalitarizma. Pod strahom od terora, ili pritiskom propagande, prihvaćaju se nametnute vrijednosti preko zakona i institucija. Pojedinaac gubi slobodnu volju, njegova politička djelatnost je onemogućena te se cijelo društvo pretvara u masu. „Ključna značajka čovjeka mase nisu brutalnost i zaostalost, nego njegova izoliranost i odsustvo normalnih društvenih odnosa.“⁹⁵ U masi anonimni članovi gube osobni identitet i samostalno mišljenje te postaju podložni autoritarnim zapovijedima, a prestaju se baviti političkim pitanjima. Masa se ponaša kao mehaničko stvorenje bez promišljanja o moralnosti. Ona se ne bavi javnim pitanjima, a članovi mase postaju pasivni promatrači i izvršitelji naredbi. Pojedinaac postaje tek kotačić u stroju bez utjecaja na političke procese. „Totalitarni režimi i totalitarne vođe do samoga kraja iziskuju i počivaju na masovnoj podršci.“⁹⁶ Građane se drži zarobljenima kroz ideološku indoktrinaciju gdje se kroz propagandu usmjerava mišljenje i osjećaji građana stvarajući homogeni ideološki okvir za masu. Kako bi građani zadržali pasivnosti pribjegava se nasilju i represiji te se potiče poslušnost da bi se izbjegla odmazda. „Gdje god totalitarizam ima apsolutnu kontrolu, propagandu zamjenjuje indoktrinacijom, a nasilje rabi ne toliko da bi ljude zastrašio (to se čini samo u početnim fazama, dok još postoji politička oporba) koliko radi stalnog ostvarenja svojih ideoloških postavki i praktičnih laži.“⁹⁷ Propaganda služi kako bi se prikazivanje nerealnog i lažnog stanja učinilo prividno ispravnim. Mase se odgajaju na način da se iščekuje novi i bolji svijet pod paskom totalitarnog režima.

⁹⁴ Arendt, Hannah, 2013. *Što je politika?*, Zagreb: Disput. str. 14.

⁹⁵ Arendt, Hannah, 1996. *Totalitarizam*, Zagreb: Politička kultura, str. 40.

⁹⁶ Isto, str. 31.

⁹⁷ Isto, str. 72.

Totalitarni pokreti nastaju u našem svijetu koji po prirodi nije totalitaran i zato se mora pribjegavati propagandi. Iako je propaganda sastavni dio borbe za psihološku dimenziju mase, teror je nešto više. Teror služi totalitarizmu čak i kad je masa pridobivena na njegovu stranu jer se na taj način želi u potpunosti ukrotiti stanovništvo. Čim se osvoji vlast, opravdanja postanu manje bitna za totalitarne režime i oni se okreću sve više represivnim učincima. „Teror nije isto što i nasilje; to je prije oblik vladavine koji se rađa kada nasilje, pošto je uništilo svaku moć, ne odstupi, nego, naprotiv, ostaje u potpunosti na vlasti.“⁹⁸ Interes svakog tiranina jest da izolira svoje podanike i stvori odnos konstantne nemoći za one koji bi mu se eventualno htjeli usprotiviti. Strateški plan je da se pokori, cenzurira i izbjegne bilo kakvo djelovanje koje bi moglo biti opasno i provokativno. „Teror kao izvršenje zakona pokreta čiji krajnji cilj nije dobrobit ljudi ili interes jednoga čovjeka nego proizvodnja čovječanstva, eliminira pojedince radi vrste, žrtvuje dijelove radi cjeline.“⁹⁹ Primjećujemo da je uvijek fokus na masu, na cjelinu, ali kojoj je oduzeta moć jer joj je uskraćeno političko djelovanje.

Sam totalitarni pokret u sebi mora imati neprikosnovenu odanost svakog pojedinačnog člana. Oni koji žele osvojiti vlast moraju biti fokusirani na vođu koji, u glavama sljedbenika, mora biti uvijek u pravu. „Totalitarni pokreti su masovne organizacije atomiziranih izoliranih pojedinaca. U usporedbi s ostalim strankama i pokretima, njihova najistaknutija značajka je zahtjev za totalnom, neograničenom bezuvjetnom i neopozivom poslušnošću.“¹⁰⁰ Takva potpuna odanost je moguća samo kada čovjek nema mogućnost da promijeni mišljenje. Toliko snažna ideologija i propaganda je iznimno zahtjeva i potrebno je da se posloži cijeli niz čimbenika kako bi se mogla ostvariti.

Tiranin će pokušavati vladati kroz moć umjesto nasiljem, ali to mu može uspjeti jedino uvjeravanjem ljudi kroz propagandu i ideologiju. „Ako se tiranija može opisati kao uvijek uzaludno nastojanje da se sila zamijeni moći, oholokraciju, ili vladavinu svjetine, koja je njezin pravi pandan, možemo odrediti kao mnogo izgledniji pokušaj da se moć zamijeni za snagu.“¹⁰¹ Korištenje nasilja se nikada ne može legitimirati, dok moć pronalazi svoju legitimaciju u okupljanju pojedinaca iz koje se onda moć sama stvara. „Moć ne treba nikakvo opravdanje, budući da je inherentna samom postojanju političkih zajednica... Nasilje se može opravdati, ali nikada neće biti legitimno.“¹⁰² Nasilje je opravdano, na primjer, u samoobrani,

⁹⁸ Arendt, 1996. *Politički eseji*, str. 189.

⁹⁹ Arendt, 1996. *Totalitarizam*, str. 224.

¹⁰⁰ Isto, str. 51.

¹⁰¹ Arendt, 1991. str. 165.

¹⁰² Arendt, 1996. *Politički eseji*, str. 187.

ali ne može imati nikakvu legitimaciju u društvu. Zato su totalitarni režimi, koji se oslanjaju na nasilje nelegitimni. Totalitarni režimi, u nedostatku legitimacije, organiziraju teror kao strukturirani sistem nadzora i represije. To uključuje masovne progone, sustavno zastrašivanje pa čak i koncentracijske logore.

Nasilje na koje se totalitarni režimi pouzdaju dovode do totalnih ratova i nevjerojatno štetnih posljedica za cijelo društvo. Hobbes nam govori da bez apsolutnog vladara nije moguće zaustaviti rat svakoga protiv svih. No, za Arendt totalni rat svoj nastanak upravo pronalazi u totalitarnim sistemima. „To, kako se danas kaže, totalno vođenje rata, kao što je poznato, ima svoje porijeklo u totalitarnim oblicima vladavine s kojima je uistinu neizbježno povezano; uništavajući je rat jedini rat koji je primjeren u totalitarnom sistemu.“¹⁰³ Vidimo da Hobbes i Arendt drugačije shvaćaju pojam moći i sile. Hobbes vidi moć kao izvanjsko sredstvo koje održava društvo, dok Arendt ističe da je moć potencija koja se ostvaruje u slobodnom udruživanju pojedinaca. Ona smatra da politička participacija svih građana pridonosi izbjegavanju totalitarnih tendencija. Hobbes percipira moć u smislu premoći nad drugima i zato je nasilje oblik moći koji pridonosi pojedincu da ostvaruje svoje želje i ciljeve. Za Arendt su moć i nasilje oprečni pojmovi. „Moć i nasilje su protivnosti; tamo gdje jedna vlada apsolutno, druga je odsutna. Nasilje se pojavljuje tamo gdje je moć u opasnosti, ali prepušteno samo sebi svršava u nestanku moći.“¹⁰⁴ Opasnosti koje leže u totalitarnom režimu dovode do potpune pasivnosti mase koja ga podržava, a posljedica toga je uništavanje čovjekovog djelovanja i slobode.

Zato Arendt naglašava slobodu koju čovjek mora održavati svojim djelovanjem. Politički otpor totalitarizmu označava napore da se ljudi suprotstave tiraniji, nepravdi ili zloupotrebi vlasti. Građani se moraju suprotstavljati pokušajima gušenja političkog diskursa, dehumanizaciji i kršenju ljudskih prava. Politički otpor tada potiče različite perspektive i pridonosi većoj pluralnosti u društvu. Za Arendt, politička sloboda nije samo puko pravo na izbor, već aktivan proces izražavanja i sudjelovanja građana u javnoj sferi života. Jer život je najveće dobro čovjeka. „Ma kako bilo, moderno je doba nastavilo funkcionirati pod pretpostavkom da je čovjekovo najviše dobro život.“¹⁰⁵ No, život bez slobode nije dovoljan i zato građani trebaju biti uključeni u političko djelovanje kako bi ostvarivali moć pomoću koje mogu društvo činiti boljom i pravednijom zajednicom.

¹⁰³ Arendt, 2013. str. 65.

¹⁰⁴ Arendt, 1996. *Politički eseji*, str. 190.

¹⁰⁵ Arendt, 1991. str. 256.

Zaključak

Thomas Hobbes je direktno, svojim radom, ili indirektno, utjecajem na druge filozofe, najviše utjecao na razvoj novovjekovne filozofije politike. Njegova originalna vizija svijeta je još uvijek relevantna za suvremenu politiku, posebice međunarodne odnose. U središtu njegove misli jest problem društvenog i političkog poretka, odnosno kako ljudska bića mogu živjeti zajedno u miru i izbjegavati opasnost i strah od građanskog rata. Za njega je prirodno stanje najgore moguće stanje u kojem se čovjek može nalaziti i logički odgovara situaciji građanskog rata. No, njegovi argumenti da se suverenitet mora prebaciti samo na jednog suverena se jednostavno mogu opovrgnuti uspješnom raspodjelom moći u modernim liberalnim društvima, a s druge strane, stravični zločini diktatura dvadesetog stoljeća nam jasno pokazuju da nije dobro da jedna osoba tumači što bi bilo ispravno, a što ne. Miran i siguran suživot zasigurno je jedno od najvećih ljudskih dobara i nešto što je vrijedno mnogih kompromisa i žrtava. Sigurno je da trebamo, kao ljudi, autoritet i sustave koji će provoditi poslušnost zakonu, ali teško da ćemo prihvatiti da može postojati samo jedan sudac tih pitanja, jer je ljudska prosudba podložna greškama. Riječju, potrebno je razlikovati autoritet od puke dominacije. Hobbes je pokušao objasniti zašto nam je potreban politički autoritet tako što se zapitao kako bi izgledalo društvo koje ne bi imalo nikakav politički autoritet. Kao što smo vidjeli, Hobbes je prirodno stanje smatrao kao stanje koje nužno dovodi do sukoba koji nužno prerastaju u trajno stanje rata. Hobbes izvodi društveni ugovor kao racionalni izbor pojedinaca kojim legitimira politički autoritet i daje mu apsolutne ovlasti. Takva država tada prekida ratove donošenjem zakona i provođenjem kazni za one koji se ne drže zakona. To je moguće samo ako svi ljudi prenesu svoju vlastitu moć na vladara i odreknu se svojih prirodnih prava. Moć Hobbes definira kroz mehanicistički pogled na svijet u kojem je ona sredstvo za postizanje vlastitih ciljeva i zadovoljavanje strasti. Pojedinač uvijek mora širiti i povećavati svoju moć kako bi imao veće šanse za ostvarivanje onoga što želi. Takvo objašnjenje moći se može usporediti sa tržišno-kapitalističkim sustavom u kojem se odigrava nemilosrdna borba za premoć na tržištu.

Hannah Arendt ipak ima drugačiji pogled na svijet i društvo. Za nju, moć se ostvaruje povezivanjem pojedinaca u skupinu kako bi mogli djelovati u javnom životu. Smisao politike je da očuva slobodu djelovanja kako totalitarističke ideje ne bi uništavale živote građana.

Literatura

1. Arendt, Hannah, 1991. *Vita activa*, Zagreb: Biblioteka August Cesarec
2. Arendt, Hannah, 1996. „O nasilju“, u: *Politički eseji*, Zagreb: Antibarbarus
3. Arendt, Hannah, 1996. *Totalitarizam*, Zagreb: Politička kultura
4. Arendt, Hannah, 2013. *Što je politika?*, Zagreb: Disput
5. Božičević, Vanda. 1996. *Filozofija britanskog empirizma*, Zagreb: Školska knjiga
6. Čakardić, Ankica. 2019. *Sablasi tranzicije: socijalna historija kapitalizma*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Rijeka: Drugo more
7. Duncan, Stewart, "Thomas Hobbes", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2022 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/hobbes/>, pristup 22.02.2023.
8. Hobbes, Thomas, 2013. *LEVIJATAN ili Građa, oblik i moć crkvene i građanske zajednice*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
9. Hoekstra, Kinch. 2007. „Hobbes on Natural Condition of Mankind“ u: *The Cambridge Companion to Hobbes Leviathan* (ed. Patricia Springborg), Cambridge University Press, Cambridge, str. 109-127.
10. Paić, Žarko. 2005. *Politika identiteta: kultura kao nova ideologija*. Zagreb: Antibarbarus.
11. Petrović, Gajo. 1983. *Engleska empiristička filozofija i odabrani tekstovi filozofa*, Zagreb: Matica Hrvatska
12. Raunić, Raul, 2005. *Pretpostavke liberalnog shvaćanja čovjeka*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo
13. Raunić, Raul, 2009. *Filozofija politike Johna Lockeja*, Zagreb: Nakladno-istraživački zavod Politička kultura
14. Ribarević, Luka. 2004. "Potencijali političkoga i radikalno Zlo totalitarizma (izazovi političkog mišljenja Hannah Arendt)." u: *Politička misao*, vol. 41, br. 2, str. 103-116.

15. Ribarević, Luka. 2013. „Hobbes i republikanizam: Levijatan protiv Commonwealtha“, u: *Politička misao*, Vol. 49 (Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 2013), str. 128-142;
16. Ribarević, Luka. 2013. “Thomas Hobbes.” U: Enes Kulenović, *Moderna politička teorija*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta
17. Ribarević, Luka, 2016. *Hobbesov moment: Rađanje države*, Zagreb: Disput
18. Strauss, Leo i Joseph Cropsey (ur.). 2006. *Povijest političke filozofije*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga
19. Sunajko, Goran, 2015. *Metafizika i suverenost: analiza modernih teorija suverenosti*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo
20. Van Mill, David. “Hobbes’s Theories of Freedom.” *The Journal of Politics*, vol. 57, no. 2, 1995, pp. 443–459. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/2960315>. pristup: 27.02.2023.